

נתקלקלו הלויים בשיר

למדנו במסכת פסחים נ"ח, ע"ב כדלהלן:

"יתיר: מנין שלא יהיה דבר קודם לתמיד של שחר? ת"ל יוערך עליה העולה". מסביר שם רבא שה"א הידיעה במלה "העולה" באה ללמדנו שעוסקים כאן בעולת התמיד של שחר שהיא ההתחלה של כל העולות שתוקרבנה אחריה במשך היום. ומנין שאין דבר קרב אחר קרבן התמיד של בין הערביים? ת"ל "והקטיר עליה חלבי השלמים".

אבי מסביר בצורה אחרת: "עליה" הכוונה לקרבן שלמים, לאמור שאחרי עולת התמיד של שחר באים קרבנות שלמים אבל לא אחר עולת התמיד של בין הערביים. רבא שואל שם אליבא דאביי, בשלמא קרבנות שלמים לא קרבים אחרי קורבן עולת התמיד של בין הערביים אולם מנין נדע שאין מקריבים גם קורבנות עולות אחרי קרבן עולת התמיד של בין הערביים? לדעת רבא המקור לאיסור הקרבת כל קרבן אחרי קרבן התמיד של בין הערביים נובע מהדיוק בפסוק "עליה השלם כל הקרבנות" במובו, שבקרבן התמיד של בין הערביים משלימים כל סוגי הקרבנות ואין מקריבין עוד אחריו שום קרבן.

הרא"ם מזרחי על רש"י בפסוק שם מסביר, שלרש"י היה קשה, שהרי הפסוק מדבר על קרבן עולה ומה שייך כאן קרבן שלמים. הפשט הוא, שאם ירצה להביא קרבן שלמים עליו לדעת שעולת התמיד קודמת. ולפי הדרש ניתן לפרש שלמים הוא מלשון השלמה, שאין הקרבת קרבנות לאחר תמיד של בין הערביים, כי היא המשלימה את כל סוגי הקרבנות.

והנה שנינו בתוספתא פסחים פ"ד, מ"ב כדלהלן:

"כל הקדשים שהקריבן קודם תמיד של שחר, או שעכבן אחר תמיד של בין הערביים, הרי אלו פסולין, שאין לך קודם תמיד של שחר אלא קטורת. ואין לך מתעכב אחר תמיד של בין הערביים אלא קטורת, ופסח בערבי פסחים, ומחוסרי כפרה כדי שיאכלו פסחיהם לערב".

מתוספתא זו אנו למדים שאם הקריבו לאחר המועד אפילו בדיעבד זה פסול וקביעה זו עומדת בסתירה לדברי התוספות, שכן מצינו בתוספות על מסכת ערובין ב', ע"א בדב"ה העולה, ששלמים ששחטן לפני עולת התמיד של שחר – אינו פוסל. התוספות מיישבים קושי זה בהסברים שה"פסול" שנאמר כאן הוא רק מדרבנן. וראה הערה בסוגריים בסוף דברי התוספות בעירובין שם.

אולם עלינו להתייחס עתה לקושי אחר, לכאורה, בדברי הרמב"ם, שכן הרמב"ם בהלכות קידוש החודש פ"ג, ה"ה כתב: "בראשונה היו מקבלין עדות החדש בכל יום שלושים. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא עד בין הערביים, ונתקלקלו במקדש, ולא ידעו מה יעשו? אם יעשו עולה של בין הערביים, שמא יבואו העדים, ואי אפשר שיקריבו מוסף היום אחר תמיד של בין הערביים. עמדו בית הדין והתקינו שלא יהיו מקבלין עדות החדש עד המנחה, כדי שיהיה שהות ביום להקריב מוספין ותמיד של בין הערביים ונסכייהם". מקשה עליו ה"לחם משנה": "התימא על רבינו שכתב 'ונתקלקלו במקדש' וכו', והרי הגמרא במסכת ר"ה ל', ע"ב מדברת על 'ונתקלקלו הלויים בשיר'.

הגמרא במס' ר"ה מביאה שם מחלוקת אם הקלקול היה שלא אמרו שירה בכלל או שאמרו שירה של חול ופלא הוא שהרמב"ם לא קיבל אף דעה מהסברי הגמרא. ומתוך שכתב: "ולא ידעו מה יעשו", כפי שראינו לעיל, משמע שלא הקריבו כלל באותו יום מוסף של ראש חודש.

ה"לחם משנה" מסביר את הרמב"ם שם, קצת בדוחק, באומרו שמדובר שם שכשהביאו את התמיד התנו ואמרו שאם לא יבואו עדים להעיד שהיום ראש חודש יהיה זה קרבן התמיד של חול ואם יבואו עדים – יהיה זה קרבן מוסף ויקריבו את קרבן התמיד לאחר מכן. והקלקול של הלוויים היו בשיר והתבטא שלא שרו כלל, כי לא ידעו איזה שיר יש לשיר של חול או של ר"ח ולזה התכוון הרמב"ם באומרו "ולא ידעו מה יעשו".

למעשה, ישנן שתי שיטות. שיטת הרמב"ם ושיטת התוס'. שיטת הרמב"ם שאין כל אפשרות להקריב קרבן מוסף לאחר התמיד של בין הערביים, כדי לא לעבור על מצות עשה של "עליה – השלם כל הקרבנות כולן".

שיטת התוס' שישנה אפשרות להקריב קרבן מוסף גם לאחר הקרבת קרבן התמיד של בין הערביים, משום דאתי עשה דרבים ודחי עשה דהשלמה. כמו שמצינו במסכת גיטין דף לח, ע"ב, שר"א שחרר את עבדו והשלימו לעשרה, משום דעשה דרבים (תפילה בציבור – במנין) דחי עשה דעבדים "לעולם בהם תעבודו". התוס' מביאים דעה זו בשלושה מקורות. (1) עירובין דף ב', ע"א בד"ה שלמים. (2) יומא כ"ט, ע"א בד"ה אלא. (3) ביצה דף ה', ע"א בד"ה ונתקלקלו.

כדי להבין מהות העשה דהשלמה נוקטים התוס' בשלוש אפשרויות. (א) העשה דהשלמה היא רק למצוה ולא לעיכובא. לכן הוא נדחה מעשה של רבים. התוס' מוכיחים זאת ממסכת מנחות דף מ"ט, ע"א שאב"י אומר זאת במפורש שזה למצוה ולא לעיכובא. (ב) הלשון בתוספתא "פסולין" חלה רק על הקטרה. אי אפשר להקטיר לאחר הקטרת התמיד של בין הערביים. ואם הקטיר "פסולי". אבל שחיטה בדיעבד אפשרית ואינה פסולת. (ג) "פסולים" לאכילה, אולם הקרבן נרצה ומתכפרין בו. ושיטה זו עומדת מנגד שיטת הרמב"ם שקרבן הנקרב לאחר התמיד פסול. אולם בעל ה"כפות תמרים" על מסכת ר"ה דף ל', ע"ב מתרץ את הקושיא על הרמב"ם, שמצות העשה דהשלמה היא רק לכתחילה, ושזו מצוה בעלמא ולא לעיכובא, ובדיעבד כשר. ולכן לא מנה הרמב"ם מצוה זו במנין המצוות. לעומת זאת, הרמב"ם מונה מצוה זו בין תרי"ג המצוות, ומביא הוכחה שזו מצוה מדאורייתא, שכן במסכת פסחים דף נ"ט, ע"א למדנו: בשלמא לת"ק יבוא עשה דפסח שיש בו כרת, וידחה עשה דהשלמה שאין בו כרת, אלא לר"י בנו של ריב"ב מאי אולמיה האי עשה מהאי עשה? משמע מכאן שעשה דהשלמה זוהי מצוות דאורייתא. ולמה ידחה מחוסר כפורים את "עליה".

בעל "מגילת אסתר" על ספר המצוות להרמב"ם מסביר מדוע הוא אינו מונה עשה דהשלמה בין תרי"ג מצוות. לא להקריב לאחר התמיד, זהו לאו הבא מכלל עשה ולא עשה. יש בו רק איסור עשה, כלומר עונשו כעובר על עשה, אבל אינו עשה כדי למנותו כעשה.

ועתה נחזור ללשון התוספתא, שאם הקריב לאחר התמיד "פסולין". התוס' לשיטתן שפסולין מדרבנן. נשאלת השאלה למה גזרו כאן רבנן? אם מדאורייתא כשרין מה ראו צורך לגזור? למשל בשבת גזרו, או שלא יבואו ליד מלאכה דאורייתא. או משום מראית עין – נראה כעושה מלאכה, ויבואו אחרים לידי מלאכה. או משום טירחא יתירה – לקיים את "למען ינוח" "ולמען תשבות". אולם קשה יותר דברי התוס', שקובעים דעשה דרבים של מוסף דר"ח דוחה עשה דהשלמה, כמו עשה דרבים של תפילה בציבור דוחה עשה דעבדים של "לעולם בהם תעבודו". איזה דמיון? דמוסף של ר"ח ועשה דהשלמה – שניהם מצוות עשה דאורייתא. אולם עשה דרבים של תפילה בציבור, היכן כתובה בתורה? תפילה בציבור דרבנן כיצד תדחה, עשה דעבדים "לעולם בהם תעבודו" שהיא מדאורייתא? הרי לרמב"ם – התפילה מדרבנן. ולהרמב"ם חיוב התפילה היא מדאורייתא, אולם מנין התפילות, נוסח התפילות וזמן התפילות הנם לכל הדעות רק מדרבנן. וכן גם התפילה בציבור, הרי היא תקנה דרבנן.

ברור, שהתקנות והגזירות דרבנן הם תקפים ביותר. וכבר למדנו חביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה. והוי מרגלא בפומיה של מורי ורבי הרה"ג רבי דוד חדש זצ"ל שהגזירות של החכמים אינם גדר תיל אלא "סוגה בשושנים". פשוט, חבל לדרוך על השושנה. כל "מתפרץ" – דורך על שושנה. והביא בשם ר' יונתן אייבשיץ שמלך פרוסיא פרנץ גיזף שאלו למה העובר על דברי חכמים – חייב מיתה? חמור יותר מהעובר על דברי התורה, שיש בהם גם דיני ממון או קנסות, או חיוב מלקות, והעובר על דרבנן חייב מיתה? והשיבו גם במדינתך כך. אם תרצה לחייב אדם שאינו משלם לך מס, או עבר עבירה מסויימת על חוקי מדינתך, לא תדון אותו אלא לפי ספר החוקים שבמדינתך. אולם שומרי הראש שלך יש להם סמכות לירות בכל אדם המתפרץ לארמונך או לעברך. כך, כל הפורץ גדר שגדרו חכמים – חייב מיתה*.

אולם השאלה על התוסי' נשארת. על כך אפשר לענות בחידושו של ה"חפץ חיים". אכן, בתפילה בציבור ישנה מצוות עשה, והיא "ונקדשתי בתוך בני ישראל". בכל דבר של קדושה הנאמר בעשרה, יש משום קידוש שם שמים ברבים. לכן עשה דרבים של תפילה בציבור דוחה עשה של איסור שחרור עבד. תפילה בציבור היא תקנת חכמים, אולם כאשר מקיימים אותה – מקיימים מצות עשה של התורה כנדרש מהמילה "ונקדשתי".

לסיום, נציין עוד את המחלוקת שבין המאירי וה"טורי אבן" והרא"ה בדבר מועד חלות התקנה שלא לקבל את העדים על עדות החודש, מן המנחה ולמעלה. המאירי וה"טורי אבן" סוברים שהתקנה נתקנה רק לערב ראש השנה, פעם אחת בשנה, בגלל ראש השנה וקדושת החג. אבל בכל ערב ראש חודש היו מקבלין עדים כל היום. ואילו ה"רא"ה" סובר, כי התקנה לא לקבל עדים מן המנחה ולמעלה הייתה למעשה כל ראש חודש. באשר בכל ראש חודש הייתה קיימת הבעיה של "ונתקלקלו הלויים בשיר", וזאת, או מצד קרבן "מוסף" או מצד שלא שרו שיר של ראש חודש, מתוך אי ידיעה האם יבואו עדים.

סיכום הדברים: לפי הרמב"ם קלקלו בזה שלא הקריבו קרבן מוסף ביום שהיה צריך להיות ר"ה או ר"ת, מכיוון שהעדים באו לאחר הקרבת קרבן התמיד של בין הערביים ואם מקריבים עוברים בעשה של "עליה – השלם כל הקרבנות כולן". לפי התוסי' אפשר היה להקריב את המוסף, כי עשה דרבים דוחה עשה של השלמה. לכן הקלקול היה שאמרו הלויים שיר של חול, בזמן הקרבת תמיד של בין הערביים, או שלא אמרו שיר בכלל.

* עד כדי כך חמורה גזירה של חכמים, שחכמים קבעו: אמירה לנכרי – שבות. כלומר, אסור לומר לנכרי בשבת: "כבה הדליקה, ואשלם לך כגמולך". כי כל דבר שאסור לך לעשות בשבת, אסרו חכמים לומר לנכרי לעשותו. כיצד העמידו החכמים את האדם בניסיון כה כבד, כאשר הוא רואה את כל רכושו ח"ו עולה באש, במקום שאין כלל פיקוח נפש, ויכול להציל את כל רכושו ע"י אמירה לנכרי: "כבה – ואשלם לך טבין ותקילין" והוא אומר לפי ההלכה: "כל המכבה אינו מפסיד", והנכרי רוצה לשמוע ברורות, בצורה ישרה ולא עקיפה. בשעת מבחן זו לא יאמר את מילת הקסם ויעמוד בניסיון קשה זה, כאשר הוא רואה שכל רכושו עולה באש, ונשאר בעירום ובחוסר כל. מנין ישאב כוחות נפש אלו? ועל כך עונה מורי ורבי: כאשר הוא שוקל את קביעת הערכים באמת המידה הנכונה, של הרכוש החומרי בעולם עראי זה, מול גמול נצחי של שמייעה בקול חכמים, לשבט או לחסד, כפי שלמדנו במסכת "אבות": "הוי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה". הממון בידי הבורא ב"ה, ה' מוריש ומעשיר. לאחר השריפה הגדולה יכול הקב"ה להעשירו עושר רב יותר משהיה לו קודם. ואם לא יעמוד בניסיון, והציל רכושו ע"י שעבר על דברי חכמים, יכול הקב"ה להפסידו בדרכים אחרים ח"ו. כאן ניצלנו את ההזדמנות לברר מה כוחם של חכמים.